

ALEKSANDRA GOLIK-PRUS
Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych
Uniwersytet Śląski
 <https://orcid.org/0000-0002-3328-3719>

DOI: 10.26106/flr3-0e65

PRZYCZYNEK DO WPISU SZTAMBUCHOWEGO JERZEGO WILHELMA KŁOCHA DLA JANA MUTHMANNA

Pierwsza polska książka na Śląsku Cieszyńskim *Wierność, Bogu y cesarzowi, czasu powietrza morowego należąca*¹ autorstwa Jana Muthmanna została wydana w 1716 roku w Brzegu u Gottfrieda Trampa (–1741), gorliwego protestanta, zajmującego się drukiem książek religijnych dla ewangelików na Śląsku. Dotychczas na marginesie zainteresowań badaczy, kierujących swoją uwagę przede wszystkim na autora i jego dzieło, pozostawał ciekawy łaciński wpis rękopiśmienny na karcie 121 (k. 2r bez paginacji), którego transliteracja przedstawia się następująco:

Joannes Muthmanus
Ἀναγρ[αμμα]
En munus Sion amat!
Dum MUTHMANNE cupis solari sub
peste gementes,
En mittis MUNUS quod pia cor-
da juvat
Provenit ast quoniam de sacro tempore
quovis
Thesauro, noster tunc Sion illud A-
mat
Aeternumque TIBI MUNUS vovet atque
precaturo!
EN Testis, qui Te, nomen AMATque
Tuum

¹ Książnica Cieszyńska (KC), sygn. SD I 2305. Książka jest dostępna w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej pod adresem: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/11082?id=11082> [dostęp: 22.11.2019].

Georgius Wilhelmus Kloch
de Kornitz
Minister V.D. penes Teschinium.

(Przypisał z egz. własnego Jan Wantuła [?])

Tłumaczenie zaś wpisu można oddać w następujący sposób:

Jan Muthman
Anagr[am]
Oto Syjon wielbi dar!
Gdy MUTHMANIE pragniesz pocieszyć
Jęczących pod jarzmem zarazy
To posyłasz dar, który pobożne serca
napęlnia siłą.
A ponieważ pochodzi w przeklętym czasie morowym
Z pewnego skarbcza, dlatego to nasz Syjon go wielbi
I wieczny Ci dar daje i poświęca.
Oto ja świadek, który Ciebie i imię Twoje
Wielbi i szanuje
Jerzy Wilhelm Kloch
z Końskiej
Pastor w Cieszynie

Wspomniana książka, w której omawiany wpis został umieszczony, dotyczy epidemii dżumy, zwanej zarazą morową, będącej w osiemnastowiecznej Europie częstym zjawiskiem. Choroba nie ominęła i Śląska Cieszyńskiego². Źródła historyczne podają, że na tym terenie na zarazę w 1585 roku zmarło 3000 osób, ta zaś z 1715 roku pochłonęła 1500 ofiar. Cieszyn sprawiał wówczas wrażenie opustoszałego, gdyż większość mieszkańców zmarła, a reszta wyprowadziła się za miasto. W 1723 roku podobną klęskę przeżył Frysztat. Z początkiem XVIII wieku zaraza morowa na Śląsku Cieszyńskim ustąpiła miejsca epidemiom cholery i tyfusu³.

² Władze starały się zapobiegać epidemii, wydając różne okólniki. Por. KC, sygn. SZ DD III 17, F. O r - t l o b, G. T h i l i s c h, Odpisy Nowego Porządku Infekcyjnego oraz zaleceń lekarskich przeciwko epidemiom z 1680 r., także *online* <https://www.sbc.org.pl/publication/40754> [dostęp: 8.10.2018]. Odpisy te ukazały się drukiem we Wrocławiu w 1680 roku także jako okólniki: *Der Hoch- undt Löblichen Herrn Fürsten und Stände im Hertzogthum Ober- und Nieder Schlesien Neue Infections-Ordnung. De dato Breßlau den 14t Februarii 1680* oraz *Medicinisches Pest-Consilium, entworffen Von denen Breßlauseischen Physicis im Jahre Christi M. DC. LXXX [1680]. Gedruckt zu Breßlau in der Baumannischen Erben Buchdruckerey durch Gottfrid Gründern.*

³ J. Burchard, D. Burchard, *Morowe powietrze – krótki szkic do historii zarazy na ziemiach polskich w pierwszej połowie XVIII wieku*, „Nowiny Lekarskie”, t. 77, 2008, nr 4, s. 334–338, [*online*] http://www.nowinylekarskie.ump.edu.pl/uplo-ads/2008/4/333_4_77_2008.pdf [dostęp: 8.10.2018]; J. R a c l a v - s k á, *Zaraza morowa na Śląsku Cieszyńskim w świetle osiemnastowiecznych zabytków piśmiennych*, Międzynarodowa Konferencja Historycznojęzykowa – „W kręgu dawnej polszczyzny”, Kraków 2014 [wystąpienie konferencyjne].

Ioannes Muthmannus.
 4000 p
 En minus Sion amat!
 Iam MVTH MANNE capis solaribus
 peste generatis.
 En mittis MVNVS quod p̄cor-
 dejuvat
 Provenit aut quoniam de sacro tempore
 quovis
 Theauro, noster tunc Sion illud d.
 deturumque TERT MVNVS ^{mat.} voce atque
 precatur!
 EN Testis, qui Te, nomen AMAT que
 Tuum.
 Georgius Wilhelmus Klock
 de Korwitz.
 die 10to V. D. mensis Technimius.
 60
 Scripsit reputans...

Fot. 1. Wpis rękopiśmienny, KC, sygn. SD I 2305, k. 121 (k. 2r bez paginacji).
 Karta opublikowana za zgodą Dyrekcji Książnicy Cieszyńskiej

Jan Muthmann⁴, (Jan Muthman⁵, Johann Muthmann) urodził się w 1685 roku w Komorznie pod Kluczborkiem w księstwie brzeskim, zmarł w 1747 roku w Schlettwein. Był pierwszym pastorem powołanym na urząd kaznodziejski w Cieszynie⁶. Do chrztu trzymał go znany pastor i pisarz Adam Gdacjusz. Matka nauczyła go języka niemieckiego, język polski miał opanować samodzielnie. Po ukończeniu nauki w Oleśnicy i Legnicy wyjechał na studia do Lipska, gdzie prawdopodobnie zetknął się po raz pierwszy z pietyzmem. Pod wpływem tego religijnego nurtu zorganizował w Lipsku, według słów Oskara Michejdy: „polskie collegium amicum (związek przyjacielski), by pielęgnować tu znajomość języka polskiego, i tu różni koledzy (commilitones) ten piękny język pielęgnowali i poznali przytem tem lepiej niezrównane tłumaczenie polskiej Biblii”⁷. W Lipsku dał się też Muthmann poznać jako świetny polemista. Po ukończeniu studiów i powrocie na Śląsk objął stanowisko diakona najpierw w Wołczyńcu⁸, a 4 sierpnia 1709 roku posadę archidiacona w Cieszynie⁹, gdzie mimo trudnej sytuacji sprawował powierzoną mu funkcję przez 21 lat¹⁰. Podejrzany jednak o sprzyjanie pietyzmowi wraz ze swoimi współpracownikami Samuelem Ludwikiem Zasadiusem i Janem Adamem Steinmetzem¹¹ musiał opuścić parafię na mocy dekretu cesarskiego z dnia 21 stycznia 1730 roku¹². Ostatnie lata życia spędził jako superintendent w Księstwie Saksonii-Coburg¹³.

Cieszyński pastor i teolog, poza pełnieniem posługi kapłańskiej z racji swojego gruntownego wykształcenia i znajomości języków obcych, nie tylko tłumaczył dzieła religijne na język ludności cieszyńskiej¹⁴, ale zdołał też stworzyć swoisty poradnik do walki z zarazą. Na początku autor pisze o terminologii choroby, jej przyczyn upatruje w naturze, ludziach i Bogu, a wśród sposobów jej zapobiegania podaje wiarę w świętych obcowanie i praktykowanie cnót Bożych. Pomocą ma również służyć zamieszczony

⁴ K. Matwijowski, *Jan Muthmann*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 22, Wrocław 1977, s. 309–310.

⁵ G.B. Szewczyk, *Literatura na Górnym Śląsku*, [w:] *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, red. J. Bahlcke, D. Gawarecki, R. Kaczmarek, Gliwice–Katowice–Bytom 2011, s. 392–393.

⁶ K. Matwijowski, *Z działalności pietystów w Księstwie Cieszyńskim*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, t. 17, 1962, nr 2, s. 165–189.

⁷ O. Michejda, *Pamiętnik pierwszego pastora cieszyńskiego*, [w:] *Kalendarz ewangelicki na rok przestępny 1932*, Cieszyn 1931, s. 114.

⁸ Tamże, s. 115.

⁹ W. Sosna, *Barwy luteranizmu na Śląsku Cieszyńskim. Wybór prac*, Katowice 2015, s. 156–157.

¹⁰ Tamże, s. 115–122; Autograf Muthmanna z czasów pełnienia funkcji archidiacona w metryce z Biblioteki Tschammera, [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Muthmann [dostęp: 22.11.2019].

¹¹ T. Makula, *Ewangelicka Szkoła Jezusowa w Cieszynie. Cz. 2. Działalność rektora ks. Jana Adama Steinmetza*, „Ewangelik Pszczyński” 1997, nr 3–4, s. 20–21.

¹² G. Biermann, *Historia wiary ewangelickiej w Ślązku austriackim*, Cieszyn 1859, s. 78–79, także online: <https://sbc.org.pl/Content/318960/Publikacja-KC-7977.pdf> [dostęp: 22.11.2019].

¹³ W. Sosna, dz. cyt., s. 158–159.

¹⁴ Język ludności cieszyńskiej – język polski, którym posługiwała się miejscowa ludność.

zbiór modlitw, które należy wznosić do Boga w czasie epidemii. Natomiast w rozdziale rozpoczynającym się od słów Jezusa: „Oddawajcie co jest Cesarskiego Cesarzowi, a co jest Bożego Bogu” nakazuje autor wierność i modlitwy za cesarza, księcia Dolnego i Górnego Śląska. Oczywiście z powietrzem morowym próbowano walczyć na różne sposoby. „Wydawano administracyjne zarządzenia na czas zarazy mające na celu uświadomienie mieszkańców jak się przenosi i jak się objawia zaraza dżumy. Najskuteczniejszą obroną była ucieczka z miejsc ze złym powietrzem”¹⁵. Niestety tylko bogatsi, którzy mieli dokąd uciec, albo zabierani przez nich lekarze i duszpasterze stosowali tę metodę. Książka Muthmanna zawierająca przepisy o zabezpieczaniu się domowym sposobem przed zarazą była przeznaczona dla ubogiego ludu. Można było w niej znaleźć konkretne rady, jak się chronić przed zachorowaniem, jakie leki stosować, co zrobić lub jaką profilaktykę zastosować w razie opieki nad chorym członkiem rodziny.

Z danych znajdujących się na końcu interesującego nas wpisu umieszczonego na końcu książki *Wierność, Bogu y cesarzowi, czasu powietrza morowego należąca* wynika, że jego autorem jest Jerzy Wilhelm Kloch z Kornic. Pomagał on w latach 1711–1719 w obowiązkach J. Muthmannowi. Ponieważ kościół Jezusowy w Cieszynie był wtedy jedynym ewangelickim kościołem w tej części kraju skupiającym około 60 000 wyznawców, Muthmann musiał z powodu tak wielkiej liczby wiernych co niedzielę odprawiać 4–5 nabożeństw. Dlatego właśnie skierowano mu do pomocy kaznodzieję Krystiana Hentschla i J.W. Klocha, katechetę i spowiednika, uczestnika publicznej rozprawy, która potem została wydana¹⁶.

Georgius Wilhelmus Kloch
de Kornitz
Minister V.D. penes Teschinium.

Dodatkowo pod tymi danymi umieszczona została informacja proveniencyjna oraz nieczytelne dane osobowe. Ponieważ cały wpis wraz z notatką proveniencyjną nosi znamiona jednego charakteru pisma, można wysnuć wniosek, że to właściciel egzemplarza książki *Wierność, Bogu y cesarzowi, czasu powietrza morowego należąca*

¹⁵ (i n d i), *Zaraza morowa na Śląsku Cieszyńskim*, „Ox.pl”, [online] <https://wiadomosci.ox.pl/zaraza-morowa-na-slasku-cieszynskim,29795> [dostęp: 22.11.2019].

¹⁶ „Kloch Jerzy Wilhelm, rodem z Cieszyna, był księdzem od r. 1710 aż do 3. Września 1719 († tegoż dnia)” (G. B i e r m a n n, *Historia wiary...*, s. 146; zob. też t e n ż e, *Geschichte der evangelischen Kirche Oester. Schlesiens mit besonderer Ruecksicht auf die der Gnadenkirche vor Teschen. Denkschrift zum 150jährigen Jubelfeste der evangelischen Jesuskirche vor Teschen*, Teschen 1859, s. 123, także online: <https://www.sbc.org.pl/publication/12366> [dostęp: 22.11.2019]); J.W. Kloch w 1712 roku był kaznodzieją pomocniczym przy budowanym kościele Jezusowym ([G.F.E. K l e t t e], *Pamiętniki kościoła ewangelickiego z łaski danego przed Cieszynem przed stema laty założonego przy świątobliwym obchodzeniu miłościwego lata 24-go Maja 1809*, Cieszyn 1809, s. 9); J.H. v o n E l s w i c h, G.W. K l o c h v o n K o r n i t z, *De formvla concordiae in Dania nvnqvam combvsta, Vitembergae 1711*.

przepisał do niej posiadany we własnej kolekcji wpis Jerzego Wilhelma Klocha dla Jana Muthmanna, interesujący zarówno ze względu na treść, jak i formę:

Przypisał z egz. własnego Jan Wantuła¹⁷ [?]

Jeśliby Kloch osobiście wpisał się do książki, to wtedy charakter pisma wspomnianej powyżej uwagi proveniencyjnej różniłby się od duktu pisma samego wpisu. Wyeliminowanie tego elementu skłania raczej do wniosku o przetransponowaniu wpisu, pozostającego na kartach bliżej niezidentyfikowanego egzemplarza, będącego własnością Muthmanna przez osobę podpisaną pod przepisany wpisem. Na podstawie wyników analizy porównawczej danych z notatki proveniencyjnej i zachowanych rękopiśmiennych notatek Jana Wantuły z Ustronia¹⁸ można zaryzykować przypuszczenie, że to on przepisał wpis Klocha¹⁹. Sam J. Wantuła (1877–1953) pracował w gospodarstwie należącym do ojca oraz w hutach w Ustroniu i Trzyńcu, był pisarzem i publicystą ludowym, historykiem wsi śląskiej oraz bibliofilem. W założonym przez siebie w 1897 roku w Ustroniu kole Ewangelickiego Stowarzyszenia Młodzieży pełnił funkcję bibliotekarza, która korespondowała z jego zamiłowaniem do gromadzenia książek. Ponieważ w jego zbiorach znajdowało się kilka tysięcy dzieł, w tym wiele cennych silesiaków i starodruków, to wysoce prawdopodobne jest jego autorstwo w odniesieniu do omawianej notatki²⁰. Konkluzja końcowa prowadzi więc do potwierdzenia faktu, że autorem wpisu jest J.W. Kloch. Wiadomo również, że w latach 1705–1708 Muthmann studiował w Lipsku²¹, w mieście, w którym kultura sztambuchowa znana była w środowisku studentckim bardzo dobrze.

Sztambuch był rodzajem księgi pamiątkowej przeznaczonej do wpisywania się przez różne osoby (głównie przyjaciół, znajomych) *memoriae causa*. Wcześniejsza nazwa *album amicorum* (liber amicorum) pochodzi z języka łacińskiego i oznacza: „album przyjaciół”, „księgę przyjaciół”²². Za historyczną i geograficzną kolebkę tradycji pisania sztambuchów uznawana jest Wittenberga. Najstarszymi znanymi egzemplarzami są:

¹⁷ Związany ze Śląskiem Cieszyńskim pisarz ludowy i bibliofil. Por. K. Szkaradnik, „Przyświecały mi pewne ideały...”. *Autokreacyjne strategie i pułapki we wspomnieniach i korespondencji Jana Wantuły*, „Autobiografia. Literatura. Kultura. Media” 2016, nr 2 (7), s. 137.

¹⁸ Por. KC, sygn. C 037615 I, C 037667 I, C 035192 I, C 035192 I.

¹⁹ Jana Wantułę jako prawdopodobnego autora notatki proveniencyjnej wskazała mi Jolanta Sztuchlik.

²⁰ *Jan Wantuła*, [w:] J. Golc, S. Boida, *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*, t. 1, Cieszyn 1993, s. 258–259.

²¹ J. Szturc, *Ewangelicy w Polsce. Słownik biograficzny XVI–XX wieku*, Bielsko-Biała 1998, s. 208.

²² M. Rosenheim, *The Album Amicorum*, „Archaeologia”, vol. 62, 1910, no. 1, s. 251–308; B. Wilson, *Social Networking. The album amicorum and early modern public-making*, [w:] *Oltre la sfera pubblica/Beyond the public sphere: opinions, publics, spaces in Early Modern Europe*, ed. M. Rospocher, Bologna 2012, s. 205.

sztambuch Claude'a de Senarclensa, pochodzący z lat 1545–1569²³ i Holendra Stephanusa van Rhemen z Arnhem z lat 1556–1561²⁴. Początkowo sztambuchy były obecne zwłaszcza w kulturze studenckiej. Łacińska nazwa powstała przez analogię do średnio-wiecznego określenia „album”, oznaczającego księgę, do której wpisywano imiona profesorów i studentów uniwersytetu. Największy rozkwit gatunku miał miejsce w XVIII wieku, w epoce romantyzmu zaś popularny był zwłaszcza wśród kobiet²⁵. Zdarzały się przypadki, gdy podstawą sztambucha stawała się drukowana książka, w której ilość wpisów była niezwykle uboga. W odniesieniu do wpisu Klocha zastanawiająca jest jego jednostkowość oraz enigmatyczna proveniencja.

Wpis, spełniający wszystkie kryteria wpisu sztambuchowego, przedstawia się wyjątkowo interesująco, intrygujące są również okoliczności jego powstania. Pierwszą kwestią do ustalenia jest datowanie wpisu. Spekulacje należy oprzeć na chronologii życia Klocha i wydania dzieła Mutmanna, ponieważ w badanym egzemplarzu znajduje się tylko jeden wpis autorstwa właśnie J.W. Klocha. Żył on w latach 1687–1719, książkę Mutmanna zaś wydano w 1716 roku. Właściciel mógł zatem umieścić wpis po 1716 roku, o czym świadczą też słowa:

Gdy MUTMANIE pragniesz pocieszyć
Jęczących pod jarzmem zarazy
To posyłasz dar, który pobożne serca
napęlnia siłą.

Ów symboliczny dar to z pewnością książka cieszyńskiego pastora. Natomiast ostateczną datą graniczną dokonania wpisu jest rok 1719 – rok, w którym zmarł Kloch.

Jana Muthmanna i Jerzego Wilhelma Klocha łączyły, poza wspólnym wyznaniem, bliższe więzy. Świadczą o tym słowa tego pierwszego zawarte w jego pamiętniku:

Wierność Boża bowiem wyraźnie na mnie się okazała, gdy ani dziki sielski koń nie zrobił mi szkody, ani się nie zakaziłem zarazą, ani też wrogowie mię nie pojмали (czego mój kolega G. W. Kloch najwięcej się obawiał), ani wezbrana zdradziecka woda mię nie zatopiła [...] ²⁶.

W tradycji żydowskiej Syjon albo Córka Syjonu to biblijne określenia Izraela jako ludu wybranego. Ogólniej Syjon miał przywołać na pamięć świątynię Pańską w Jerozo-

²³ Claude de Senarclens należał przez pewien czas do grona najbliższych znajomych Jana Kalwina; F. H e i n z e r, *Das Album amicorum (1545–1569) des Claude de Senarclens*, [w:] *Stammbücher des 16. Jahrhunderts*, hrsg. von W. K l o s e, Bd. 42, Wiesbaden 1989, s. 95–124.

²⁴ Gelders Archief, nr arch. 0908 Familie Van Rhemen; Handschriften, inw. nr 11 Varia, 134 Album van Stephanus a Rhemen (...), [online] <https://permalink.geldersarchief.nl/4993D380273F4C82BF213682B443452E> [dostęp: 22.11.2019].

²⁵ *Album amicorum*, [w:] *Encenc. Encyklopedie humanistyczne*, [online] <https://encenc.pl/album-amico-rum/> [dostęp: 22.11.2019].

²⁶ O. M i c h e j d a, dz. cyt., s. 119.

limie jako prawzór świętego miejsca i skupionej wokół niego społeczności wiernych. Umieszczenie przez autora wzmocnione dwukrotnym powtórzeniem określenia: „Oto Syjon wielbi dar!” oraz „nasz Syjon go wielbi”, podkreślało wagę dokonania Muthmana i szeroki odbiór jego dzieła przez ściśle określonego odbiorcę.

Wspólne problemy związane z szerzącą się zarazą i wysoka ocena próby ich rozwiązania podana w dziele znalazły odzwierciedlenie również w osobistej pochwalie Klocha dla Muthmanna:

EN Testis, qui Te, nomen AMATque

Tuum

Cały wpis oparty został na koncepcie anagramu²⁷, w tym wypadku zdania, w którym brakuje jednej litery. Kloch tradycyjnie wykorzystał jako materiał wyjściowy imię i nazwisko autora dzieła dla stworzenia nowego zdania, oddającego popularność książki *Wierność, Bogu y cesarzowi, czasu powietrza morowego należąca*:

Joannes Muthmanus
En munus Sion amat!²⁸

W części konstrukcyjnej wpis sztambuchowy najczęściej na wzór emblematu²⁹ jest trójdzielny³⁰. Składa się z inskrypcji, słownego obrazu i subskrypcji. Według Jacoba Pontana³¹ kształt kompletnego renesansowego emblematu jako samodzielnego gatunku literackiego musi składać się z trzech części (*emblema triplex*). Tworzy go: epigraf (zwany także w innych poetykach inskrypcją, sentencją, mottem lub lemmą), który nazwał duszą (anima) prawdziwego emblematu, oraz rysunek (imago, icon, pictura) i wiersz (subskrypcja). Ze względu na rodzaj tworzywa, którym posługiwali się wpisujący, musiał on podlegać transformacji, widocznej również we wpisie Klocha. Początkowa lem-

²⁷ S. N i e z n a n o w s k i, *Anagram*, [w:] *Słownik literatury staropolskiej (Średniowiecze, Renesans, Barok)*, pod red. T. M i c h a ł o w s k i e j, Wrocław 1990, s. 24–25.

²⁸ Mimo trudności konstrukcyjno-merytorycznych wynikających z nakazów anagramu nasuwa się tu podobieństwo z tytułem hymnu *Lauda, Sion, Salvatorem* (Chwal Syjonie Zbawiciela) autorstwa Świętego Tomasza z Akwinu.

²⁹ Wydany w 1531 roku zbiorek włoskiego prawnika i humanisty Andreasa Alciatusa *Emblemaum liber* (polski przekład *Emblematum libellus* został opublikowany w 2002 roku) stał się podstawą do wyłonienia się nowego gatunku literackiego, Jacobus Pontanus zaś pod koniec XVI wieku nadał poetyce emblematu status gatunku literackiego.

³⁰ Por. A. G o l i k - P r u s, *Różnorodność formuły „non omnis moriar” w łacińskich wpisach sztambuchowych przelomu XVI i XVII wieku*, Katowice 2004, s. 22–27.

³¹ J. P o n t a n u s, *Poeticarum institutionum libri III*, Ingolstadii 1597, s. 189; Por. *The European Emblem. Selected Papers from the Glasgow Conference 11–14 August, 1987*, ed. by B.F. S c h o l z, M. B a t h, D. W e s t o n, Leiden–New York–Kobenhavn–Koln 1990, s. 119; J. P e l c, *Słowo i obraz. Na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków 2002, s. 35–42.

ma w postaci anagramu imienia i nazwiska odbiorcy znalazła rozwinięcie w formie komentarza do niego oraz subskrypcji z danymi topograficznymi, chronologicznymi i biograficznymi.

Należy więc stwierdzić, że rękopiśmienny wpis Klocha jest wpisem sztambuchowym, którego odkrycie i przyporządkowanie gatunkowe stwarza nowe możliwości do dokładniejszego przebadania istnienia tego typu twórczości na Śląsku Cieszyńskim.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne:

Książnica Cieszyńska

KC, sygn. C 037615 I.

KC, sygn. C 037667 I.

KC, sygn. C 035192 I.

KC, sygn. C 035192 I.

KC, sygn. SZ DD III 17, Ortlob F., Thilisch G., Odpisy Nowego Porządku Infekcyjnego oraz zaleceń lekarskich przeciwko epidemiom z 1680 r.

Literatura:

Alciati A., *Viri clarissimi d. Andre[a]e Alciati iurisconsultis Mediol. ad d. Chonradum Peutingeru[m] Augustanum, iurisconsultum Emblemaum liber*, [Augsburg] 1531.

Alciati A., *Emblematum libellus = Książeczka emblematów*, przekł. i koment. pod kier. M. Mejora: A. Dawidziuk, B. Dziadkiewicz, E. Kustroń-Zaniewska, wstęp i oprac. R. Krzywy, Warszawa 2002.

Biermann G., *Geschichte der evangelischen Kirche Oester. Schlesiens mit besonderer Ruecksicht auf die der Gnadenkirche vor Teschen. Denkschrift zum 150jährigen Jubelfeste der evangelischen Jesuskirche vor Teschen*, Teschen 1859, [online] <https://www.sbc.org.pl/publication/12366> [dostęp: 22.11.2019].

Biermann G., *Historia wiary ewangelickiej w Ślązku austriackim*, Cieszyn 1859, także online <https://sb.org.pl/Content/318960/Publikacja-KC-7977.pdf> [dostęp: 22.11.2019].

Burchard J., Burchard D., *Morowe powietrze – krótki szkic do historii zarazy na ziemiach polskich w pierwszej połowie XVIII wieku*, „Nowiny Lekarskie”, t. 77, 2008, nr 4, s. 334–338, [online] http://www.nowinylekarские.ump.edu.pl/uplo-ads/2008/4/333_4_77_2008.pdf [dostęp: 8.10.2018].

Elswich J.H. von, Kloch G.W. von Kornitz, *De formula concordiae in Dania nunquam combusta*, Vitembergae 1711.

The European Emblem. Selected Papers from the Glasgow Conference 11–14 August, 1987, ed. by B.F. Scholz, M. Bath, D. Weston, Leiden–New York–Kobenhavn–Koln 1990.

Gelders Archief, nr arch. 0908 Familie Van Rhemen; Handschriften, inw. nr 11 Varia, 134 Album van Stephanus a Rhemen van 1556 en volgende jaren, waarin onder andere: een aantekening van Jac. Cujacius, te Bourges, 1561, 1556 en volgende jaren. 1 deel, [online] <https://permalink.geldersarchief.nl/4993D380273F4C82BF213682B443452E> [dostęp: 22.11.2019].

Golik-Prus A., *Różnorodność formuły „non omnis moriar” w łacińskich wpisach sztambuchowych przełomu XVI i XVII wieku*, Katowice 2004.

Heinzer F., *Das Album amicorum (1545–1569) des Claude de Senarclens*, [w:] *Stammbücher des 16. Jahrhunderts*, hrsg. von W. Klose, Bd. 42, Wiesbaden 1989, s. 95–124.

(indi), *Zaraza morowa na Śląsku Cieszyńskim*, „Ox.pl”, [online] <https://wiadomosci.ox.pl/zaraza-morowa-na-slasku-cieszynskim,29795> [dostęp: 22.11.2019].

Jan Wantuła, [w:] Golec J., Bojda S., *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*, t. 1, Cieszyn 1993, s. 258–259.

Makula T., *Ewangelicka Szkoła Jezusowa w Cieszynie. Cz. 2. Działalność rektora ks. Jana Adama Steinmetza, „Ewangelik Pszczyński” 1997, nr 3–4, s. 20–21.*

- Matwijowski K., *Jan Muthmann*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 22, Wrocław 1977, s. 309–310.
- Matwijowski K., *Z działalności pietystów w Księstwie Cieszyńskim*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, t. 17, 1962, nr 2, s. 165–189.
- Michejda O., *Pamiętnik pierwszego pastora cieszyńskiego*, [w:] *Kalendarz ewangelicki na rok przestępny 1932*, Cieszyn 1931, s. 112–125.
- Muthmann Jan, *Wierność, Bogu y cesarzowi, czasu powietrza morowego należąca*, Brzeg 1716, KC, sygn. SD I 2305, [online] <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/11082?id=11082> [dostęp: 22.11.2019].
- Nieznanowski S., *Anagram*, [w:] *Słownik literatury staropolskiej (Średniowiecze, Renesans, Barok)*, pod red. T. Michałowskiej, Wrocław 1990, s. 24–25.
- Ortlob F., Thilisch G., *Der Hoch- undt Löblichen Herrn Fürsten und Stände im Hertzogthum Ober- und Nieder Schlesien Neue Infections-Ordnung. De dato Breßlau den 14t Februarii 1680*, Breßlau 1680.
- Ortlob F., Thilisch G., *Medicinisches Pest-Consilium, entworffen Von denen Breßlauischen Physicis im Jahre Christi M. DC. LXXX [1680]. Gedruckt zu Breßlau in der Baumannischen Erben Buchdruckerey durch Gottfrid Gründern*, Breßlau 1680.
- [Klette G.F.E.], *Pamiętniki kościoła ewangelickiego z łaski danego przed Cieszynem przed stema laty założonego przy świątobliwym obchodzeniu miłościwego lata 24-go Maja 1809*, Cieszyn 1809.
- Pelc J., *Słowo i obraz. Na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków 2002.
- Pontanus J., *Poeticarum institutionum libri III*, Ingolstadii 1597.
- Raclavská J., *Zaraza morowa na Śląsku Cieszyńskim w świetle osiemnastowiecznych zabytków piśmiennych*, Międzynarodowa Konferencja Historycznojęzykowa – „W kręgu dawnej polszczyzny”, Kraków 2014 [wystąpienie konferencyjne].
- Rosenheim M., *The Album Amicorum*, „Archaeologia”, vol. 62, 1910, no. 1, s. 251–308.
- Sosna W., *Barwy luteranizmu na Śląsku Cieszyńskim. Wybór prac*, Katowice 2015.
- Szewczyk G.B., *Literatura na Górnym Śląsku*, [w:] *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, red. J. Bahlcke, D. Gawrecki, R. Kaczmarek, Gliwice–Katowice–Bytom, 2011, s. 389–409.
- Szkaradnik K., „Przyświecały mi pewne ideały...”. *Autokreacyjne strategie i pułapki we wspomnieniach i korespondencji Jana Wantuły*, „Autobiografia. Literatura. Kultura. Media” 2016, nr 2 (7), s. 137–156.
- Szturc J., *Ewangelicy w Polsce. Słownik biograficzny XVI–XX wieku*, Bielsko-Biała 1998.
- Wilson B., *Social Networking. The “Album amicorum” and Early Modern Public Making*, [w:] *Beyond the Public Sphere. Opinions, publics, spaces in early modern Europe*, ed. M. Rospocher, Bologna 2012, s. 205–224.

STRESZCZENIE

Ukształtowany schemat wpisu sztambuchowego, czerpiącego z bogatej tradycji emblematycznej, pozwolił na odkrycie, traktowanego dotąd raczej jako dedykacja lub w ogóle pomijanego, rękopiśmiennego wpisu sztambuchowego Jerzego Wilhelma Klocha w książce cieszyńskiego pastora Jana Muthmanna. Wpis budzi zainteresowanie przede wszystkim ze względu na rysujące się możliwości odkrycia nowych obiektów tego typu w literaturze dzięki zastosowaniu w trakcie badań wspomnianych przed chwilą stałych elementów konstrukcyjnych przynależnych temu gatunkowi literackiemu. Sam zaś przedstawiony wpis stał się dodatkowym potwierdzeniem osobistych więzi łączących dwóch cieszyńskich pastorów.

SŁOWA KLUCZOWE:

Muthmann, Kloch, sztambuch, Cieszyn

ON JERZY WILHELM KLOCH'S ALBUM
INSCRIPTION FOR JAN MUTHMANN

SUMMARY

The established form of album inscriptions, basing on the rich emblematic tradition, made it possible to identify a hand-written album-like inscription of Jerzy Wilhelm Kloch in a book by pastor Jan Muthmann from Cieszyn, which had been earlier regarded as a mere dedication or just passed over. The inscription is of interest primarily as it indicates that one may discover other inscriptions of this type in literature through looking for the aforementioned characteristic features of this literary genre. It has also become another confirmation of close ties of friendship between the two Cieszyn pastors.

KEYWORDS:

Muthmann, Kloch, album inscription, Cieszyn

